

”ואכלת” או ”ושבעת”

וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְקֹוֹק אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֶּבֶה אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ: (דברים ה, י)

בפרשתנו מופיע החיוב בברכת המזון. יחד עם ברכות התורה, אלו הברכות היחידות שהאדם מחוייב מן התורה לברך. שאר הברכות הם תקנת חכמים.

אם גם בברכת המזון ישנו חלק שהוא מחויב מן התורה, וחלק שאינו מחויב אלא מדרבנן.

וכך נאמר בתלמוד (ברכות דף כ עמוד ב):

”אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב: ישא ה' פניו אליך. אמר להם: וכי לא אשא פנים לישראל? שכתבתי להם בתורה: ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך, והם מדקדקים [על] עצמם עד כזית ועד כביצה”.

כלומר: מן התורה אין האדם חייב לברך ברכת המזון אלא אם כן שבע. באו חכמים ותקנו, שכבר באכילת כזית (לדעת רבי מאיר והלכה כמותו), כ-30 גרם לחם, שאינו שיעור שביעה, יש לברך ברכת המזון.

ניתן לשאול: האם שיעור הכזית הוא מוכרח? כלומר: מכיון שראינו שמן התורה הברכה היא על שביעה, האם במקרה שבו אדם אכל פחות מכזית, אך שבע לגמרי, הוא יהיה חייב בברכת המזון מן התורה? מצד שני יכול להיות, שחכמים קבעו שיעור מסוים, שכעת הוא השיעור הרלוונטי. כמו שאם אכל כזית מברך ברכת המזון אפילו אם לא שבע, כך במקרה ההפוך לא יברך.

המגן אברהם (אורח חיים רי, א) מסתפק במקרה מעניין, שייתכן שיש ללמוד ממנו לנידון שלנו. כידוע, חיוב ברכת המזון הוא רק במצב שבו נאכלה הכזית בתוך שיעור אכילת פרס (7 עד 4 דקות לשיטות המרכזיות). שואל המגן אברהם, מה יהיה דינו של מי שאכל שיעור זה במשך זמן ארוך יותר, אבל שבע מאכילתו. האם עליו לברך ברכת המזון? מצד אחד, על פי תקנת חכמים של אכילת כזית, לא התקיים התנאי הבסיסי של שיעור אכילת פרס בזמן מסוים, והרי זה כאילו

לא אכל. מצד שני, האדם הרי שבע! האם ייתכן שהוא יהיה חייב בברכת המזון מן התורה? למעשה הוא פוסק כי לא יברך. למרות שהוא שבע, לא התקיימה אצלו אכילה כתקנה.

הרבה פוסקים חולקים על המגן אברהם. עיין שם בפרי מגדים. הברכי יוסף (סי' רח) מביא בהקשר זה את ספקו של הפנים מאירות (חלק שני סימן כז), מה הדין באדם שאכל כשיעור כזית אך הקיא את מזונו. מצד האכילה עצמה – האדם אכל, לכאורה. אך כמובן שהוא לא שבע כלל כתוצאה מארוחה זו. הפנים מאירות מסיק שמכיון שהקפדת התורה היא על שביעה, אין לומר שחכמים ביטלו את הגדר הבסיסי של חיוב ברכת המזון מן התורה, אלא רק נתנו לו שיעור וקצבה, אך בודאי אכילה שאין בה כל שביעה (כמו במקרה של הפנים מאירות) כתוצאה מההקאה) – אינה מחייבת בברכת המזון. לפי גדר זה, גם באשר לדיון של המגן אברהם יש לומר, כי למרות שהאדם לא עמד בגדרי האכילה העקרוניים ביחס לזמן שבו עליו לאכול כזית – יתכן שעדיין יהיה מחויב בברכת המזון, מאחר ואכילה זאת למעשה הביאה אותו לכדי שביעה.

לפי זה, היה עולה על הדעת שבמקרה בו אדם אכל פחות מכזית, ושבע, הוא יהיה מחויב בברכת המזון מן התורה. בדרך כלל, אצל רוב העולם, אכן לא סביר לחשוב שארוחה של פחות מ-30 גרם תביא לידי שביעה. אך שאלה זו עולה על הפרק לא מעט פעמים בשנים האחרונות, בקרב אנשים שעברו ניתוח בריאטרי לקיצור קיבה (Bariatric surgery). כידוע, בתקופה שלאחר הניתוח, התיאבון פוחת בצורה משמעותית, וכמות קטנה ביותר של מזון מספיקה בכדי שהסועד יגיע לתחושת שובע ומלאות של הקיבה. האם על פי דעות הפוסקים החולקים על המגן אברהם, יש להורות לאנשים אלו לברך ברכת המזון על כל כמות של לחם שהם אוכלים?

למעשה, מצינו דיון דומה בשערי תשובה (לסימן קצג, ח) שכתב בשם תשובת הרדב"ז, שזקנים וחולים שאכלו כזית בלבד ושבעו, נחשבים כחייבים בברכת המזון מן התורה ולא רק מדרבנן (כידוע, מי שחייב במצווה מסוימת מדרבנן בלבד (המקרה הקלאסי הוא קטן בגיל חינוך) איננו יכול להוציא ידי חובה במצווה זו את מי שחייב בה מן התורה). החידוש בדבריו הוא, שאף על פי שעבור רוב העולם כזית אינה שיעור שביעה, מכל מקום אין זה נקרא כאילו לא אכלו שיעור שביעה, אלא הדבר תלוי במציאות הדברים: אם עבור הסועד הזה כזית מהווה שיעור שביעה, הוא חייב בברכת המזון מן התורה.

מכך ניתן היה ללמוד לכאורה גם למקרה שלנו בו האדם שמחלים מהניתוח שבע באכילת פחות מכזית. אך מבט מדקדק על דברי הפוסקים מעלה שהם נזהרו מאד לעסוק אך ורק במקרה בו האדם אכל את שיעור הכזית (אלא שהקיא אותו, או אכל אותו במשך זמן ארוך, או ביחס הפוך – במקרה בו שבע רק מכזית בלבד), ולא במקרה בו אכל פחות מכזית.

ההיגיון בכך מבואר בשו"ת אגרות משה (אורח חיים סימן עב). ר' משה מדקדק בדברי התורה, שלמרות שכפי שמבואר בגמרא שהבאנו אין האדם חייב בברכת המזון אלא כאשר מתקיים בו "ושבעת", מכל מקום הרי אמרה תורה "ואכלת ושבעת!" מבלי לאכול אין כל חיוב של ברכת המזון. התורה רק קובעת שהאכילה לא תחייב אם לא הביאה לידי שביעה. אבל עיקר הקפדת התורה היא על אכילה המביאה ידי שביעה.

לפי זה, ברור מדוע באכילה של פחות מכזית אין מה לדבר על השביעה כשלעצמה. רק אכילה- שהיא מעיקר הדין איננה פחותה מכזית – מחייבת בברכת המזון ולא פחות מכך.

אם כן – המקרה של חולה בריאטרי יהיה תואם לדברי הרדב"ז ולשיטות הפוסקים החולקים על המגן אברהם רק במקרה בו הוא אכל לכל הפחות כזית. פחות מכך – ואפילו אם הוא חש תחושת שובע מלאה- לא יהיה חייב בברכת המזון.

